

Dones fortes de la Selva i Osona en la Revolta Catalana de 1640

MONTSERRAT MOLI FRIGOLA
Il Università degli Studi di Roma «Tor Vergata»

Quaderns de la Selva, 19

•

Any 2007

p. 61 a 85



• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

A Santiago Sobrequès, «trobador de dones fortes»

Anna de Sarriera de Pons i Cecília de Descatllar de Rocabertí són vagaroses donzelles nobles de Sant Hilari Sacalm (La Selva) i de Montesquiu-Besora (Osona) que passen els estius a Osor per prendre l'aire, les aigües i conèixer els hereus dels Rocabertí i dels Sarriera, barons de Pau i de Solterra, els quals, en desposar-les, les converteixen en protagonistes de la vida gironina del segle XVII.¹

Els Rocabertí i els Sarriera, conjuntament amb els Cruïlles, són presents en totes les bel·licositats de la ciutat des del setge de la Força de 1462, que tant bé ha estudiat Santiago Sobrequès Vidal (en què Joan de Sarriera, que es trobava defensant la Força es passa olímpicament al bàndol contrari comandat pel seu cosí Cruïlles en veure que havia reunit un exèrcit molt més nombrós).²

Són famílies veïnes amb els Palau, al carrer de Ciutadans, i els Torres, al pla de Palau Sacosta, prolífiques de polítics, hàbils diplomàtics, religiosos i, sobretot, guerrers, lligats per vincles familiars fortíssims, sobretot des que Lluís de Descatllar Desbac, el pare de Cecília, esposa primer Maria de Rocabertí i després Elvira de Sarriera en segones núpcies. Tenen capelles i tombes familiars a Sant Miquel de Palau Sacosta, al monestir benedictí de Sant Pere de Galligants, que trascuren en no tenir-hi familiars, a la Catedral, a Sant Francesc, la catedral del pla de Girona, i són de casa a les Clarisses, les Caputxines i al sepulcre de Sant Narcís de la Col·legiata de Sant Feliu.

Anna arriba des de Sant Hilari a la Capella de Sant Pau de la Catedral de Girona,³ presidida pel Retaule de l'Altar Major pagat per Berenguer i Gilabert

1. Pensem que seria excessiu turmentar el lector de *Quaderns de la Selva* amb tots els documents produïts pels bel·licosos i llurs dones. He buidat a l'Arxiu de Protocols Notarials de Girona (AHG, APG) tots els testaments, llibres de comptes i gran part dels manuals de les 11 notaries de la ciutat de Girona, a més de puntuals comprovacions a l'Arxiu de Protocols Notarials de Barcelona i a l'Arxiu Episcopal de Vic. A l'Arxiu Diocesà de Girona (ADG) he vist tots els llibres parroquials de la Catedral (ACG), la Col·legiata de Sant Feliu (ASFG), Sant Nicolau (ASNG) i Sant Martí (ASMG), les Visites Pastorals a la Catedral (VPC) i les Dotalles. A l'Arxiu Capitular de Girona (ACG) he controlat les Actes Capitulars (AC), els Comptes de l'Obra (O) i del Ferial, els Pontic (Repertori Alfabètic del Secretariat del Molt Il·lustre Capítol de l'Església Catedral de Girona fins al març de 1736, 3 vols, mss. (SP, R) i l'Episcopologi i serie de prebendats) de la A la Z així com els llibres mortuoris de la Catedral, i a l'Arxiu Municipal (AMG) tota mena de fonts estadístiques i de noblesa. He usat com a fonts els clàssics Gaspar Roig Jalpí (encàrrec pagat pel Capítol), Carles Rahola, Miquel Santaló i, sobretot, John Elliott, Santiago Sobrequès, Jeroni del Real, Joan Busquets, Joan Boadas i, molt especialment, la investigació que m'encarregà el meu cosí arquitecte Arcadi Pla i Masmiel just quan s'estava morint el pare, l'any 1992, sobre el Casal Barril. Gràcies, Arcadi, per haver-me fet submergir en la història dels Barril, imitadors incansables dels bel·licosos del carrer de Ciutadans, veïns de les Torres de Palau.
2. Santiago SOBREQUÈS VIDAL. *El setge de la Força de Girona de 1462*, Barcelona: 1962; Montserrat MOLÍ FRIGOLA. *El Casal i la família Barril de Palau Sacosta (segles XV-XIX)*, inèdit, 1992; *Ibidem*. «El Casal Barril i la geografia de Palau Sacosta als segles XV i XVI» dins *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, vol. 8, 36 (1995):119-137.
3. Armand de FLUVIÀ. «Pau» dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 4, (1978): 374-376; Miguel Àngel OCHOA BRUN. *Historia de la diplomacia española*, vol. 2, Madrid: 1991; *Ibidem*. *Embajadas y Embajadores de la historia de España*, Madrid: 2002. Els Pau són un llinatge de cavallers que des de 1073 viuen a l'Albera. Barons del castell de Pau, senyors de les Abelles, Givernacle de la Merenda, Cervera, Cinclaus, Bompàs i Sant Nazari. Hàbils diplomàtics de Jaume II, Alfons IV, Pere IV, Alfons el Magnànim i Benet XIII Luna, han estat omnipresents a la cort, a l'exèrcit i, sobretot, a l'Església, en especial els bisbes de Girona Bernat de Pau i de Perapertusa (? – Girona, 1512) i Bernat de Pau de Foixà (Les Abelles, 1394 – Girona, 1457), actiu de 1436 a 1457, promotor de l'embelliment de l'altar major de la Catedral per superar artísticament l'altar dels Cruïlles i del sepulcre de família a la capella de Sant Pau, on reposa en companyia del seu germà Joan (? – 1448?), veguer del Rosselló i la Cerdanya.



de Cruïlles però control·lat per la millora promoguda per Bernat de Pau. És la propietària del panteó dels Pau, de la mà del marit Dídac de Pau de Boixadors i dels sogres Francesc Jofre de Rocabertí i Maria de Boixadors, com a hereva del bisbe Bernat de Pau (1455) que hi reposa en un bell sepulcre obra de Mercadante de Bretanya.⁴ Anna hi fa bastir, per fer companyia a Bernat de Pau, una austera tomba de bella factura en honor del marit, projectada pel mestre de cases i picapedrer Tomàs Albanell, segons projecte d'un imager de Vic que hi fa un nou retaule en col·laboració amb un gran imager de Centelles, una obra inèdita que veurà la llum de la mà de Josep Galobart i Soler, a qui agraeixo la generositat de deixar-me compartir les dones fortes dels seus bel·licosos guerrers, un argument que complaurà Santiago Sobrequès

Cecília restaura i cura la Capella dels Sarriera de Sant Francesc, o sigui, la dels Sants Metges Cosme i Damià, on fa obrar als escultors esmentats les tombes del marit Dídac de Sarriera i del germà Miquel per superar els Cruïlles, titulars de la tomba veïna de la Capella de Sant Martí, que no han secundat la conspiració de la muntanya.

Són dones fortes que si bé fan matrimonis de conveniència organitzats pels pares, han estat pujades per acceptar aquesta manera de viure. Amb tot, Cecília agraeix al progenitor haver-li trobat un marit com Dídac de Sarriera. I encara que aquesta sigui una simple fórmula en els capítols matrimonials, elles la fan realitat durant la seva curta vida junts i després de la mort fent amb mim i llogant els millors artistes, les tombes dels marits perquè els gironins recordin per sempre «uns patriotes» o senzillament, unes persones lleials i fidels.

Des de la Selva i Osona ràpidament es fan amb el tarannà de la ciutat, de la qual esdevenen protagonistes absolutes perquè se senten amb l'obligació de defensar els homes de la seva vida.

Són viatgeres infatigables i no tenen mandra de fer maletes per seguir el marit, cuidar malalts de la família o anar allà on les circumstàncies les fan sentir-se segures. Tenen una història similar: es queden vídues joves i han d'educar soles els fills i administrar l'empresa familiar que volen transmetre íntegra als hereus, llevat de contades ocasions com són la construcció de capelles, retaules, tombes, joies, orfebreria, llànties, pal·lis, canelobres, brandoneres, mantells i cortines.

Cecília disposa d'una casa gran de 39 habitacions, un jardí i un quantió patri-moni, motiu pel qual acull al seu casalot els germanastres quan l'estat els confisca la hisenda, així com també els cosins i, fins i tot, els carmelites quan, bloquejada la ciutat, el convent es transforma en llatzeret.⁵

4. Santiago SOBREQUÈS VIDAL - Joan MARGARIT PAU. *La tràgica fi de l'edat mitjana a Catalunya*, Barcelona: 2006; Jaume MARQUÉS CASANOVAS. «El Mausoleo del bisbe Bernat de Pau» dins *Diari de Girona*, 10 de febrer de 1988; ACG, SP, R, Enterraments, Comte de Perelada, Capelles, Aniversaris.

5. AMG, Cadastres i Padrons de la ciutat fins 1756, en especial els de 1716-1717 i 1731-1732. Cf. nota 2. Joan BUSQUETS DALMAU. *La Catalunya vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona: Abadia de Montserrat, 1994-95; Joan BOADAS i RASET. *Girona després de la Guerra de Successió. Riquesa urbana i estructura social al primer quart del segle XVIII*. Girona: 1986.



Simpatitzin o no entre elles, entenen que s'han d'ajudar. Així, doncs, passen juntes la revolta catalana a Sant Hilari Sacalm i esporàdicament vénen a Girona a la casa de la plaça de l'Oli de la tia Maria de Sarriera, vídua Terré, que és generosa després que Francesca de Pons hagi estat garrepa amb ella per pagar-li el dot. Passen temporades al sinistre Castell de Vulpellac (on el 1533 un Miquel de Sarriera emparedà l'esposa per una gelosia infundada, motiu pel qual fou condemnat a escriure a tots els murs *Ego sum qui peccavi*)⁶ o a Barcelona a la casa on es refugia l'hereu Anton de Rocabertí de Sarriera quan esdevé cap de les famílies i vol oblidar.

A la mort dels respectius marits formen una societat indestructible amb la sogra d'Anna, Maria de Boixadors, i la tia de Cecília, Maria de Sarriera, ja esmentada, capaç d'enfrontar-se a tot, malgrat que no estiguin políticament sempre al mateix bàndol.

Són solidàries i paguen caucions, acullen sempre parents i amics caiguts en desgràcia, malalts o vinguts a menys i són astutes, ja que quan preveuen que aniran malades, Anna posa els béns a nom del cunyat Anton de Rocabertí i Cecília en les del germanastre Narcís i del cosí Francesc de Cruïlles.

Els agraden les joies i l'orfebreria, imiten els comtes d'Empúries i llurs mares i sogres, en especial Francesca de Pons Sanmartí, que quan els fills es casen encarrega pectorals amb belles cadenes d'or i perles, inspirats en l'autoretrat de 1614 d'Albert Dürer, a argenters de Perpinyà que coneix bé per haver-hi nascut i que demostren el gran coneixement que ella i la seva família tenen dels gravats estrangers. Si bé, com que és molt pràctica, els regala com a renda vitalícia delmes i censals.

Totes dues famílies segueixen la tradició familiar amb menys *glamour*. Encarreguen coberteries d'argent, peces d'orfebreria i joies a argenters de Perpinyà, la Bisbal o a Girona quan es casen els fills, els nebots, les cosines i els amics, ja que són supermares. No és passen, però, en les despeses i fan quadrar sempre els comptes: fan obrar les peces quan cobren deutes o reben diners del dot.

I com els Montefeltro, els Farnese o els Medici, mantenen una petita cort allà on van i són paternalistes respecte als servidors, als quals fan de testimonis a les noces o de padrins als batejos. Atorguen dots a les filles dels masovers i estudis a patges com Onofre Angelet, que acaba essent notari titular de Girona.

Són protagonistes en positiu i en negatiu de la vida ciutadana, des que Anna de Cruïlles el 1593 apadrina la benedicció de la campana Sant Narcís de la Col·legiata de Sant Feliu, ja que la seva família hi ha contribuït generosament.⁷

Cecília no sols apadrina a la Catedral un hebreu convers d'Hamburg (1667) a qui donen diners per vestir-se adequadament, sinó també els néts i nebots, dels fills dels amics, parents i masovers de les Torres de Palau, segona residència per a quan a la ciutat hi havia inundacions, guerra o pesta; també per a passar-hi calorades o quan les Torres esdevenien llotges privilegiades per a l'entrada de

6. Jaume SERRA CORTADA. «La llegenda de Vulpellac» dins *Victors*, 5 (maig 1936).

7. AHG, APG: Onofre Angelet exerceix la notaria número 1 de Girona després de Miquel Galí, de 1662 a 1666.



Reials. Les construccions de Palau són sovint malmeses per les embestides dels francesos o dels espanyols que assolen la ciutat, s'emporten les collites i tot el que poden, especialment durant la revolta catalana. D'aquesta forma, volent estar tranquil·les moltes vegades es troben al bell mig de les batalles. Potser per això la rendició la ciutat es firmà al Casal dels Barril, que sempre han imitat els veïns Sarriera de les properes Torres de Palau, si bé no els han seguit en la «conspiració de la muntanya».

Anna de Sarriera de Pons

Neix a Sant Hilari Sacalm, filla de Joan de Sarriera de Gurb (? – Barcelona, 1638) i de Francesca de Pons Santmartí (Perpinyà, ? – Sant Hilari Sacalm, 1648). És neta d'Antic de Sarriera i Magdalena Desbac i d'Anton de Pons i Elvira Santmartí (que es torna a casar amb Bartomeu d'Oms), germana de Dídac, Miquel i Elvira de Sarriera de Pons, que esposa a Cuixà el 1624 Lluís de Descatllar⁸ i neboda de Maria de Sarriera, vídua de Francesc Xavier Terré de Icart de Barcelona, la qual en perdre el marit i per desavinences amb la sogra se'n torna a Girona.

Es casa amb l'hereu dels Rocaberti, l'il·lustre estudiós Dídac de Pau de Boixadors

(? – Perpinyà, 1649),⁹ baró de Pau, senyor d'Avinyonet de Puigventós, les Abelles i Cervera de la Merenda, fill de Francesc Jofre de Rocabertí de Lanuça (? – Barcelona, 1637), comte de Perelada, i de Maria de Boixadors (? – 1656). És nét d'Anton i de Praxedis de Rocabertí, els quals per consolidar el patrimoni projecten un doble matrimoni a la Catedral de Girona entre els fills Elisabeth i Francesc amb Joan i Maria de Boixadors, fills del comte de Serreta.¹⁰ Dídac és germà de Maria (? – Girona, 1639), Anna (? – 1633), Anton, Beatriu (? – 1661), Jerònima i Josep.¹¹

Anna i Dídac no es casen a la Capella Gregoriana de la Catedral, com fan els Rocabertí, sinó que es prometen a Sant Hilari i es casen a Barcelona (1627), moment en el qual el pare de Dídac encarrega joies als argenters Jaume Metge i Pere Prats de Girona, a més d'obrar coberteries d'argent sobredaurat.¹²

Neixen fora de Girona els fills Anton (? – Vilanova de l'Aguda, 1694), Benet (? – 1684), Josep (? – 1648) i Cecília (? – 1651), els dos darrers morts albat. Anna ingressa en una família present a la Catedral de Girona des del segle XII com

8. AHG, APG: Capitulació d'Elvira de Sarriera i Lluís de Descatllar (22 d'abril de 1624), Salvi Fàbrega, Manual de 1624 i Llibre de comptes (1619-29).

9. *Ibid.* nota 3.

10. ADG, ACG, Noces (d'ara endavant N), 1 (1587 – 1701).

11. Gràcies a l'estudi dels documents he pogut corregir alguns errors, amb tota simpatia per l'ingent treball d'Armand de Fluvià.

12. AHG, APG: Salvi Fàbrega, Manual de 1629 i Llibre de Comptes (1619 – 29); Pere Vinyolas, Llibre de Comptes (1615 – 70).



a hereva del gran bisbe Bernat de Pau i entra a formar part de la història de la ciutat: tothom els vol a les seves cerimònies, festes i esdeveniments.¹³

Molt aviat Anna de Sarriera és apreciada pels sogres, els quals el 1630 nomenen beneficiat de la Capella de Sant Pau Baldiri Oms, germanastre de la seva mare.¹⁴ La presentació en societat la fa per mà del seu sogre Francesc Jofre de Rocabertí el 1633, quan apadrinen a la Catedral Maria de Lanuça Rocabertí,¹⁵ que serà abadessa de Sant Daniel quan la família ocupi càrrecs a tots els llocs clau de la ciutat. Anna decideix enmirallar-se en les dones Pau, en especial en Cecília, creadora de la Capella de Sant Pere i Sant Pau de la Catedral; en Elionor, dama de la reina Violant de Bar (filla de Francesc de Pau, majordom de la reina), cantada com a Na Pau pel poeta Lluís Icart; en Caterina i Beatriu de Pau de Foixà, mare del cardenal Joan de Margarit i abadessa de Sant Daniel; en Maria, filla de Joan de Pau; en Anna, esposa de Bertran Galcerà III de Pinós, vescomte d'Illa i de Canet, i, sobretot, en Beatriu, esposa de Francesc de Rocabertí de Bellera, els fills dels quals heretaran el patrimòni llevat de Cinclaus.

Després de la mort del seu sogre, Anna bateja el 22 de novembre de 1639 la seva filla Maria Anna¹⁶ amb tota solemnitat a la Catedral, en una cerimònia oficiada pel canonge Jeroni Anglasesell. En aquesta cerimònia els padrins són el germà Dídac de Sarriera i l'àvia Maria de Boixadors, que conjuntament amb la seva mare Francesca seran les que guiaran les seves passes i l'ensinistraran per a ser una perfecta baronessa de Pau.

El 13 d'agost de 1642 bateja Joan,¹⁷ que és apadrinat per l'oncle-avi Gaspar d'Oms Santmartí i la tia-àvia Maria de Sarriera, vídua Terré. És un any crucial per a Anna ja que la mort de Ramon de Bas¹⁸ precipita el nomenament de Dídac de Pau com a governador general del Rosselló i la Cerdanya amb residència a Perpinyà. Accepta per lleialtat, però en realitat allò que li agrada és gaudir d'una vida tranquil·la i treballar a la biblioteca de casa la *Genealogia de la Casa Rocabertí*, inèdita. Allà reuneix amics historiadors, poetes i músics, entre els quals Joseph Torres, autor del *Compendio de las grandezas soberanas de los Vizcondes de Rocabertí* publicat a Barcelona el 1641.¹⁹

Dídac, pessimista pel que veu a venir, amb la mare Maria demana permís el 18 d'agost de 1642 per a poder reposar a la Catedral de Girona al costat dels avantpassats, l'esmentat Bernat de Pau, el germà Joan i els successors, els quals el 1455 hi obraren un sepulcre de bella factura, obra de Mercadante de Bretanya

13. Sobrequès Vidal. Cf. nota 3 i Montserrat MOLI FRIGOLA. «Morir en Cadaqués sin ver Roma», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 2006 (en premsa).

14. ADG, VPC: 1630.

15. ADG, ACG: Baptismes (d'ara endavant B), 4 (1617 – 43).

16. ADG, ACG: B4 (1617 – 43).

17. ADG, ACG: B4 (1617 – 43).

18. ADG, ACG: Òbits (d'ara endavant O), 2 (1627-1706) i AHG, APG: Pere Vinyolas, Inventari de Ramon de Bas (13 d'octubre de 1642).

19. El manuscrit conservat a la Biblioteca del Palau de Perelada ja fou consultat per Francisco de Zamora. Cf. *Diario de los viages hechos a Catalunya*, edició de Raimon Boixareu, Barcelona: 1973, p. 355 i 344.



amb un bell epitafi renaixentista.²⁰ La llicència és concedida el 27 de gener de 1646 amb la condició que facin fer un retaule nou, ja que les obres faran malbé el vell, i gràcies als bons oficis del canonge Cristòfol Rich, que en agraïment és nomenat beneficiat de la Capella.²¹ La nova sepultura és projectada pel mestre de cases i picapedrer de la família Tomàs Albanell, «habitant sota la Mercè», amb rapidesa, ja que el 15 de novembre de 1646 ja són dipositades a la tomba les despulles de Bernat de Pau i els seus familiars, ocasió en la qual és oficiada una solemne missa de difunts cantada i amb orgue²² per recordar el Pau de Rocabertí que pagà l'instrument de la Seu estrenat el dia de Pentecosta de 1497.²³

Dídac és trobava malament, ja que després del naixement de la filla Maria (1646) paga moltes factures al doctor Portal i funda una missa setmanal per a la família Rocabertí a la Capella de Sant Pau, mentre que la seva germana Maria crea censals a Sant Daniel quan hi entra com a escolana Francesca, la seva filla de 14 anys (1634).²⁴

Després de la mort de l'albat Josep (? – 1648), Joseph Riera, sacristà, bateja solemnement a la Seu Francesc (Girona, 1649 – Vilanova de l'Aguda, 1730) que és apadrinat per Miquel de Sarriera i Cecília de Descatllar. Neix dos mesos abans de la mort de Dídac, que estrena la nova tomba el 16 de maig de 1649, ja que mor a Perpinyà sense poder veure fet el nou retaule per al qual ha deixat un llegat.²⁵

Per voler d'Anna, descansa també al costat de Bernat de Pau la filla Cecília (? – 1651), que és la primera dona que hi és enterrada «sens solemnitat ni professó» (essent portada des de Sant Francesc) pels frares resant salmòdies, després de ser dipositada a la sacristia fins a complir-se les 24 hores preceptives.²⁶

Anna, afligida, busca consol en els germans però no s'oblida d'assistir amb cura Caterina, l'esposa de Tomàs Albanell, que ha treballat tant per la família i que és enterrada a Sant Doménec.²⁷ El 1651, decidida a honorar la tomba del marit,

20. Dídac de Pau vol emular el que han fet els seus avantpassats, entre els quals destaquen el capíscol major de la Catedral de Girona i col·laborador del bisbe Boil, Berenguer de Pau, mecenes de la capella de les Verges (1333), motiu pel qual l'esmentat i el nebot Francesc Alió són sepultats a la reixa del claustre de la Catedral com a cantors primer i segon. I de Ramon de Rocabertí (1193), abat de la Col·legiata de Sant Feliu i bisbe de Tarragona, promotor de la Capella de Sant Vicenç portada a terme per Pere de Rocabertí que fa projectar també la Capella de Sant Lluc per als Beneficiats a la Universitat. Ramon i Pere de Rocabertí són enterrats contra la seva voluntat a la capella de Sant Bernat de la Catedral (ACG, AC: 18 i 22 d'agost de 1642). *Ibid.* nota 4.

21. AHG, APG: Francesc Vinyolas, Inventari n. 72 del canonge Cristòfol Rich; ADG: VPC de Bernat de Cardona (11 d'octubre de 1657).

22. AHG, APG: Capitulació (27 de gener de 1646), Miquel Mascort, Manual de 1646; i ACG, AC: 27 de gener i 15 de setembre de 1646. La informació sobre Tomàs Albanell procedeix de l'estudi d'infinitat de documents citats a la nota 1 i de les dades de l'ACG de l'ADG.

23. Fluïdes són les relacions entre els Rocabertí i la música, més concretament amb el monestir de Montserrat, on formen part de l'escolania Joan Anton, primer president de l'Academia de Belles Arts de Barcelona i mestre de capella del Palau Reial de Madrid, i, sobretot, Josep, que ofereix a la Verge bruna «dos pares de gafetes de oro, 2 roquetes y todo lo que ha servido el año que fue escolar» més «100 doblones» per millorar la vida dels escolans durant la visita de Maria Lluïsa Gabriela de Savoia el 1702 (Arxiu del Monestir de Montserrat, Libro de Bienhechores).

24. AHG, APG: Francesc Vinyolas, Llibres de Comptes; Pere Casadevall, Llibres de comptes i Manual de 1649; Salvi Fàbregas, Llibres de Comptes.

25. ADG, ACG: B, 5 (1643 – 68) i O, 2 (1627 – 1706).

26. ADG, ACG: O, 2 (1627 – 1706) i ACG, AC: 1651.

27. ADG, ACG: O, 2 (1627 – 1706).



busca diners de sota les pedres per pagar el nou retaule i per aquest motiu ven al Capítol un terç del delme de Garriguella per 7.000 lliures.²⁸ N'encàrrega la traça a un dels millors escultors de Vic, Josep Albanell, establert a Girona almenys des del 1644 quan compra als encants Abrich-Gendre taules i cadires per a l'escola de dibuix que havia creat a la ciutat.²⁹ L'ajuda segurament l'escultor de Centelles, on tenen propietat els Rocabertí, Pau Sunyer, el manyà Joan Ravanell i els Reboll, als quals Anna paga adicionalment 112 lliures.³⁰ El retaule és assentat el 1652-1653 pel mestre de cases Marçal Salitxs per 18 lliures, 2 sous i 6 diners per 8 jornades de mestre i 9 de manobre. Hi esmerça quatre sacs de guix, que són abonats pel Capítol³¹, el qual ordena col·locar un pany a la porta de l'Altar i un pany xic al manyà de l'Obra, Narcís Alemany.³² Indica a Anna que qui fa un retaule l'ha de daurar, motiu pel qual ha de proveir per a aquestes noves despeses.³³ Durant la visita pastoral del bisbe Bernat de Cardona (1657), visiten la capella de Sant Pau els poderosos Andreu Çanou, sacristà major, i Cristòfol Rich, vicari, els quals anoten que l'altar «conservatum cum Retrotabulo ligneo noviter constructus», o sigui, que és l'únic dels nous construït de fusta.³⁴

Maria de Boixadors, veient que van maldades, otorga procures i l'administració dels béns al cosí Joan de Lanuça, comte de Plasència i de Santa Fe, i al mestre Gay de Figueres, pensant preservar l'herència de la nora i els néts, després de la mort de la petita Cecília. De les procures en són testimonis significativament Antoni Miquel, pagès i batlle de Pau, Jaume Verb i Rafael Fabrer, notari de Girona. Les nostres dones es traslladen al Casal de la Rovira de Sant Hilari Sacalm per «gaudir» de la companyia dels germans que ocupen el cent per cent del seu temps en la «conspiració de la muntanya». Però la vila tampoc no resulta un refugi segur, fins al punt que el 12 de maig de 1652 Anna atorga poders universals i cedeix tots els béns al cunyat Anton de Rocabertí de Boixadors³⁵ per tractar de salvar el patrimoni de l'hereu i la legítima dels altres fills. El 13 de maig de 1653, com a senyora d'Avinyonet i d'Espolla, conjuntament als fills Anton, Benet, Francesc i Maria (Joan es deu salvar perquè és al seminari o al col·legi Sant Martí), és empresonada i li són confiscats els béns i joies. En l'operació és acompanyada per la cunyada Cecília i els fills Joan i Maria, mentre Maria Teresa devia restar al convent, on l'havia destinada Dídac.³⁶

Surt de la presó gràcies a la caució prestada per la sogra a través del mestre Gay i es refugia a la casa de la plaça de l'Oli de la tia Maria de Sarriera, on viu amb angoixa i dolor l'empresonament el 15 de març al Collsacabra i la posterior mort

28. ACG, AC: 17 de gener de 1651.

29. AHG, APG: Pere Casadevall, Inventari del ferrer Guillem Abrich i el fuster Cosme Gendra (1644).

30. AHG, APG: Francesc Vinyolas, Llibre de Comptes (1643-59).

31. ACG: O, Albarà del mestre de cases Marçal Salitxs (26 de gener de 1653).

32. ACG: O, Albarà del ferrer Narcís Alemany (22 de maig de 1653).

33. ACG, AC: 7 de maig de 1653.

34. *Ibid.* nota 21 i AHG, APG: Francesc Vinyolas, Inventari n. 62 del bisbe Bernat de Cardona.

35. AHG, APG: Pere Rosselló, Llibre de Comptes (1648-74).

36. *Ibid.* nota 5.



al garrot dels germans Dídac i Miquel al Mercadal de Vic el 22 de juny de 1652. És en aquesta casa, on quatre dies després es llegeix el modèlic testament de Dídac de Sarriera i on la rendició de la ciutat firmada al Casal del Barril, situat al costat de les Torres de Palauel 9 d'octubre de 1652, li provoca un alleujament relatiu.³⁷

Té forces suficients per a vendre censals a Francesc de Cruïlles, que esdevé el seu col·laborador en l'administració del patrimoni Rocabertí per a poder pagar les dots de Càndida de Claramont i Beatriu de Guimerà. Anna perd el suport de la sogra el 1656, que mor a Sant Hilari i no és enterrada a la capella de Sant Pau de la Catedral, malgrat tenir-ne el permís (potser perquè és considerat políticament incorrecte). Després de la mort de Maria de Boixadors va al sinistre castell de Vulpellac, que no sembla l'escenari més a propòsit per a refer-se. Allà, però, s'envolta d'una petita cort, de la qual formen part el brodador Joan Aurich, el notari Onofre Angelet, com també Antoni Miquel, pagès i batlle de Pau, i Rafael Fabré, notari de Girona. Tenen cura de l'educació de l'hereu Anton: Ramon Alfán, Joseph Plack, de la noblesa flamenca amb la qual manté estretes relacions, Jaume Verb i Dídac Congost de Vulpellac.³⁸

Des de Vulpellac i amb l'ajuda del mestre Gay, Anna administra els béns de la família a la Catalunya Nord,³⁹ Girona,⁴⁰ l'Alt⁴¹ i el Baix Empordà,⁴² el Gironès,⁴³ el Pla de l'Estany,⁴⁴ la Selva,⁴⁵ Osona,⁴⁶ Barcelona⁴⁷ i Lleida.⁴⁸ A Vulpellac prepara curosament amb Cecília de Descatllar les noces i les capitulacions matrimonials dobles entre els Rocabertí i els Sarriera, o sia el 1664 entre la filla Maria⁴⁹ (Girona,

37. AHG, APG: Testament de Dídac de Sarriera (10 de gener de 1652), Francesc Vinyolas, Testaments (1644-58). *Ibid.* nota 5.

38. AHG, APG: Francesc Vinyolas, 1r Llibre de comptes.

39. Banyuls de la Merenda, Perpinyà, Thuïr, Sant Feliu Damunt, Sant Feliu Davall i les Abelles.

40. Els molins de Santa Eugènia de Ter comprats per Francesc Jofre de Rocabertí el 1621-23 per contrarrestar el poder dels Cruïlles, propietaris de la resclosa de Pedret, el Casal Solterra del carrer de Ciutadans, la Capella de Sant Pau de la Catedral i el privilegi del «butxí».

41. Pau, Palau Savardera, Garriguella, Espolla, Peralada, Massanet de Cabrenys i diverses terres en plet amb Sant Pere de Roda. Impedeixen, així mateix, que les agustines vingudes des de Bell-lloc (Cantallops) es traslladin a Perpinyà i mantenen el privilegi dels «homes francs» al seu castell.

42. Sant Sadurn i Palamós.

43. Estanyol i Aiguaviva.

44. Mata i Esponellà.

45. Blanes i Massanes.

46. Guimerà, Toralles i Centelles.

47. Argentona.

48. Vilanova de l'Aguda i Anglesola.

49. Maria de Rocabertí de Sarriera (Girona, 1639 – 1675) es casa el 1664 amb el cosí Joan de Sarriera de Descatllar. Padrina de Magdalena de Rocabertí de Boixadors i marmessora de la mare de la petita Maria Teresa, morta de part i enterrada a Sant Daniel (1668), i del germà Joan Ardiaca de l'Empordà (1671). Mare de cinc fills: Teresa i Francesca, que potser bateja fora, i d'altres tres sacramentats a Sant Feliu: Josep (1669), batejat pel canonge Narcís de Cassart, ardiaca de l'Empordà en nom del bisbe Francesc Dou, apadrinat per l'ardiaca Joan de Rocabertí i Maria de Sarriera, vídua de Francesc de Cruïlles. També Joan (1671), apadrinat per Lluís Desbac de Cartellà i Teresa de Lanuça, i Anton (1672), batejat per Joan de Rocabertí i apadrinat per Joan de Cruïlles Sitjar i Cecília de Descatllar, fet que demostra que l'àvia Anna se n'ha anat a reunir amb Dídac, ja que no és padrina de cap dels seus néts. Assisteix a la professió de Maria de Rocabertí a les agustines de Perelada i mor el 19 de febrer de 1675, creant un gran problema al Capítol que acaba ordenant el seu enterrament a la Capella de Sant Cosme i Sant Damià a Sant Francesc. Allà reposa fins que l'aiguat de 24 de setembre de 1678, moment en què l'«Onyà ocupà tot lo Mercadal, des del convent de Sant Francesc de Paula al Portal de Santa Clara, y fou la fúria tanta [...] que arribà fins la agulla y entrà per la Igl[ésia] de Sant Francesc. Féu tal estrago a ella que causam horror i espant sobre las reas de las capellas y las sepulturas obertas, los confessoris perduts», fet que adolorà el seu marit, que atorgà testament i restaurà les tombes de la família.



1639 – 1675) i Joan de Sarriera de Descatllar (? – 1685). Maria ha de rebre les 10.000 lliures de dot establertes al testament del seu pare, però Josep de Rocabertí, garrepament, no les hi lliura fins al 1673. La cerimònia s'oficia a la capella de Sant Julià i Santa Basilisa del castell de Vulpellac amb tot esplendor.⁵⁰

El 22 de febrer de 1665 Anton de Rocabertí⁵¹ es casa amb la seva cosina Anna de Sarriera de Descatllar a la mateixa capella en una cerimònia oficiada per Jeroni Broto, rector-sacristà de Vulpellac, de la qual són testimonis Jaume Verb i Dídac Congost, membres de la «família». A Anton, Anna li cedeix les senyories de Pau, Sant Feliu Damunt, Sant Feliu Devall, Vilanova de l'Aguda i 1.000 lliures de legítima. Per a poder pagar la dot, Anna ven a l'abadessa de Sant Daniel, Marianna Pagès, el delme de Massanes per 5.000 lliures, essent aquest l'últim document firmat per Anna, que segurament mor a Barcelona el 1673 a la casa on l'hereu busca refugi o a Vulpellac, on ha establert la cort. Anna de Sarriera mor jove, però 25 anys després del marit, tranquil·la perquè ha casat i col·locat els fills: Anton i Maria, casats; Joan, ardiaca de l'Empordà de la catedral de Girona, com a hereu del canonge Narcís Cassart, que li lega el càrrec i la biblioteca;⁵² Benet, prior i sacristà major del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallés, i Francesc, promès amb Francesca Teresa de Descatllar, neboda de la seva consogra Cecília.

50. AHG, APG: Francesc Vinyolas, Manuals de 1664, 1665 i 1666; Isidre Vila, Manual de 1673.

51. Anton de Rocabertí de Sarriera (? – Vilanova de la Aguda, 1694) es casa amb la seva cosina Anna de Sarriera de Descatllar a Vulpellac, però ve sovint a Girona per apadrinar, conjuntament amb la seva germana Maria, Maria Anna Esteve, la filla dels masovers de Palau Roc, i Margarida, nascuda el 1670. A la mort de la mare otorga un poder general al seu germà Joan (1673) i es retira a Vilanova de l'Aguda, on mor el 1694. El substitueix a Girona l'oncle Josep de Rocabertí de Boixadors, cavaller d'Alcàntara en ser nomenat veguer, càrrec que delega ràpidament en el subveguer Miquel Martí, enterrat per devoció el 1677 a la capella de Sant Anton del monestir de Sant Francesc, propera a la de Sant Cosme i Sant Damià. Assisteix a la professió de Maria de Rocabertí a les agustines de Perelada (1674) i a la benedicció com a abadessa de Sant Daniel de Maria de Lanuça (1676), la qual acull durant el seu abadiat les seves nebes Teresa i Agnès de Lanuça Oms, que aporten com a dot dos terços del delme de Sant Pere Pescador i esdevindran abadesses del monestir. El 1682 les cosines Elisabet de Lanuça Sarriera, Glòria de Lanuça Rocabertí i Anna de Sarriera de Descatllar, que havien professat inicialment a Santa Clara i temporalment a les clarisses de Perpinyà, Anton de Rocabertí les fa tornar al convent de la Catalunya Nord. És Anton qui s'encarrega del solemníssim enterrament i funeral del seu germà Joan a la Capella de Sant Pau de la Catedral amb tots els honors «in sepulcro suorum majorum». Imita el gest de Felip IV i, sobretot, de la tia Maria de Sarriera, vídua Terré, en llegar «un palit de espolin de las flors grogues y verdes amb les armes [...] Rocabertí» a la Col·legiata de Sant Feliu, donació que l'esposa completa amb una donació de cera per cremar durant el novenari de Sant Narcís.

Atorga testament el 23 d'abril de 1691 i el 17 de setembre de 1694 davant de Magí Comas, notari de Pons, i Josep Rosa, rector de Vilanova de l'Aguda, en els quals lega 200 lliures per tenir una «llàntia encesa a la Capella del Roser, construïda [per ell] dins los murs de Vilanova de la Aguda», amb la idea de fer-hi un panteó familiar semblant a la Basílica de Sant Bernardino dels seus admirats Ducs d'Urbino. Mor el 17 de setembre de 1694 essent enterrat «son cos en lo Presbiteri» de l'església anteriorment citada, en una tomba feta construir per la seva esposa Anna. La neboda Maria de Rocabertí de Descatllar, esposa de Joan de Cruïlles, senyor d'Arenys d'Empordà i de Vilobí, el 17 d'octubre de 1745 fa traslladar «los osos dels nobles Srs. Antón de Rocabertí, de Marianna de Cruylles y de Dn. Francesc de Rocabertí fins a la Capella de Sant Pau de la Catedral», acompanyats pel claver de la Catedral de Girona i el «pare lector Soler, religiós de sant Francesc que es trobava a Sanahuja anat a predicar». Tanmateix, Anton de Rocabertí havia previst en el testament ésser enterrat al presbiteri de la Capella que havia fet construir després d'un funeral cantat per 65 sacerdots durant dos dies, a imitació de les cerimònies de la Basílica de San Bernardino d'Urbino, que conexia gràcies a les lectures de la biblioteca del seu pare.

52. AHG, APG: Testament de Joan de Rocabertí de Sarriera (21 de març de 1671), Isidre Vila, 2n Llibre de Testaments (1653-74); i ACG, AC: 23 d'abril de 1678.



I com que ha administrat bé el patrimoni, ha aconseguit fer-se una petita col·lecció d'obres d'art, entre les quals un quadret de Santa Anna, de la qual és devota, el qual reproduïx la imatge del retaule homònim de la catedral i del de Sant Francesc, que ha començat a fer obrar. El lega a la nora Anna, la qual en morir sense fills, el deixa a Manuela de Cruïlles, la neboda beneta de Sant Pere de les Puelles.⁵³

És estrany que Anton de Rocabertí no hagi enterrat la mare a la tomba de la capella de Sant Pau que Anna ha fet construir amb esforç i bon gust, potser massa preocupat per la manca de descendència. Indolent, no va anar a Núria com Guillem de Rocafull de Rocabertí que, per l'èxit obtingut, pagà el 1728 el cambril de la Mare de Déu. Anton construeix el panteó familiar lluny de Girona, imitant la basílica de San Bernardino, promoguda pel seu heroi, el duc d'Urbino.⁵⁴ El 1694 hereta el títol el germà petit, Francesc, casat amb Francesca Teresa de Descatllar, els quals s'estableixen a Vilanova de l'Aguda, on la filla Maria, en casar-se amb Joan de Cruïlles, va donar a llum Marianna, que mor però al cap de dos mesos i 18 dies, motiu pel qual és enterrada al presbiteri de la capella del Roser, al costat de l'oncle Anton de Rocabertí el 1723.

La vídua d'Anton, Francesc i la filla Anna són els qui pressionen el Capítol de la catedral de Girona el 1717 per fer restaurar al sastre Jaume Riera per 7 lliures 12 sous el «tern on eran las armas del senyor bisbe Pau», com a preparació del trasllat de les despulles familiars des de Vilanova de l'Aguda, que Maria farà el 1745, quinze anys després de la mort del seu pare, quan es perd el cognom Rocabertí, que és incorporat pels Cruïlles.⁵⁵

Cecília de Descatllar de Rocabertí

Neix amb posterioritat al 1614 a Montesquiu, de Lluís de Descatllar Desbac (1596 ? –1645 ?), senyor del Castell i terra de Besora, de Sant Quirze de Besora i Montesquiu, baró de Sora, del terme i baronia de Saderra, del Catllar i del castell de la Roca de Palancà; i de Maria de Rocabertí de Boixadors, filla de Francesc Jofre de Rocabertí, baró de Pau i Maria de Boixadors. És la néta de Lluís de Descatllar i Maria Desbac, els quals es casen a la catedral de Girona el 1590, i d'Anton de Rocabertí i de Praxedis; i neboda néta de Lluís de Descatllar, sagristà de Sant Esteve de Banyoles, el qual mor el 1622 i és enterrat a Sant Pere de Galligants.⁵⁶

53. AHG, APG: Testament i Codicils d'Anna de Sarriera de Descatllar (3 d'octubre de 1699, 23 de novembre de 1714 i 28 de novembre de 1718), Ramon Vila, 3r i 4t Llibre de Testaments (1683 -1733).

54. Emile BROUSSE. *Una experiència excursionista en llengua francesa*; J. MASCARELLA i M. SITJAR. *Núria abans del cremallera*, Sant Vicenç de Castellet: 2001.

55. ACG: O, Albarà de Jaume Serra (24 d'agost de 1717). AHG, APG: Testament i Codicil de Maria de Rocabertí de Descatllar (25 de novembre de 1732 i 7 de novembre de 1733), Andreu Ferrer, Testaments (1730-49). ADG, ACG: O, 3 (1705-52). Arxiu de la Parròquia de Vilanova de l'Aguda: Llibre d'Òbits (1694 -1730).

56. Arxiu de Protocols Notarials de Barcelona: Capitulació de noces (3 de juliol de 1604 i 31 de gener de 1614), Pere Carbonell, Manuals de 1604 i 1614. ADG, ASNG: Matrimonis i Òbits (d'ara endavant M i O), 1 (1595 -1654).



La seva mare mor el 1624 sense que «anar a Osor a prendre l'aire» li hagi fet recuperar la salut. Ha viscut a Montesquiu, Besora i Camprodon ja que el seu pare és el responsable de la cúria i de l'administració de Baget, Ripoll i Saus. La mare mor intestada el 1624 però li deixa una gran impronta i una profunda devoció pel santuari de Sant Cebrià de Lladó.

Cecília se sent sempre una Rocabertí, passa temporades amb l'àvia Maria de Boixadors, si bé és educada per la madastra Elvira de Sarriera, que esposa el seu pare a Sant Miquel de Cuixà (1624)⁵⁷ i les ties Maria de Sarriera, vídua Terré, i Isabel de Descatllar Desbac. Viu a Barcelona de 1627 a 1629 quan el seu pare és nomenat regent de la Tresoreria de Catalunya. En esclatar la guerra dels segadors, però, es refugia a Montesquiu, mentre que el pare persegueix bandolers a Barcelona, Vic i Camprodon al servei de la Generalitat, o sia, el bàndol contrari del seu futur marit i per això l'Estat li confisca els béns. No vol seguir el destí de la germana Florentina, professa a la Mercè de Barcelona (1634), i tampoc el de la germanastra Francesca, a Santa Clara de Girona (1639).⁵⁸ Per aquest motiu es promet feliç el 1641⁵⁹ amb Dídac de Sarriera de Pons (? – Vic, 1652),⁶⁰ senyor del castell de Sant Miquel de Solterra (el punt de guaita més alt de les Guilleries) i de les baronies de Sant Martí i Sant Hilari Sacalm, Santa Margarida de Vallors, Montsolís, Sant Pere d'Osor, Santa Creu de la Costa, Joanet, Espinelves i Sant Sadurní d'Osormort, al bisbat de Vic, Arbúcies, els Cerdans, Castell, lloc i terme de Vulpellac i propietari de les notaries públiques i de la Cort Reial de Girona.⁶¹ Es tracta del fill de Joan de Sarriera de Gurb, baró de Solterra, que el 1620 firma capitulacions amb els mestres de cases Joan Cisterna, Baldiri Llampuig i Antoni Juanals per a restaurar el Casal Solterra com a regal de nocces per la seva esposa, a més de fer traslladar les despulles dels avantpassats el 1621 a la capella dels Sants Cosme i Damià de Sant Francesc, i de Francesca de Pons Sanmartí. És nét d'Antic de Sarriera de Gurb i de Magdalena Desbac i d'Anton de Pons i d'Elvira de Santmartí; germà d'Elvira, casada amb el sogre Lluís de Descatllar, d'Anna, casada amb Dídac de Pau i Miquel, nebot de Maria de Sarriera, vídua de Terré, que té una importància capital en les vides de les nostres dones fortes.⁶²

I si bé Cecília queda orfe de petita és forta i fa costat als germanastres Narcís, Joan i Francesca i convenç el seu marit per acollir-los al Casal Solterra, quan

57. *Ibid.* nota 8. Elvira de Sarriera rep com a dot 2.000 lliures i és escollida per Magdalena Desbac, la sogra, quan la coneix a Osor.

58. AHG, APG: Salvi Fàbregas, 3r Llibre de Comptes. ADG: Dotaties, 264, 294 i 396.

59. AHG, APG: Capitulació (1 de gener de 1641), Francesc Vinyolas, Manual de 1641.

60. A Dídac l'ha precedit la seva germana Elvira, que el 1624 es casa a Cuixà amb el vidu Lluís de Descatllar, que li otorga un dot de 1.000 lliures. Segurament és a Cuixà on es coneixen Dídac i Cecília, que es prometen a Osor.

61. Hereu d'una Baronia que al final del segle XIII reben dels Vilademany. Un segle més tard deixen l'inhòspit castell de Sant Miquel de Solterra, a 1.204 metres, pel Casal de la Rovira, al pla de les Arenes de Sant Hilari Sacalm.

62. AHG, APG: Capitulació amb Joan Cisterna (26 d'agost de 1620), capitulació de dues blandonerers amb Pau Ferrer (2 de juliol de 1622) i fundació a la Capella de Sant Cosme i Sant Damià a Sant Francesc (1623), Salvi Fàbregas, Manuals de 1620 a 1624 i Llibre de Comptes (1619 – 1629). Capitulació amb Pau Ferrer (2 de juliol de 1622) i capitulació amb Jaume Metge i Pere Prats, argenters, (11 de desembre de 1624), Pere Vinyolas, Manuals de 1622 i 1624 i Llibre de Comptes (1622 – 1629).



els expropien la hisenda. En el testament Dídac fa llegats per a ells i encarrega l'hereu Joan protegir-los. A més, fa una deixa especial per a Francesca per ajudar i acompanyar Cecília durant els embarassos i el part dels fills.⁶³

Francesca de Pons organitza les noces, les quals són celebrades a l'església del castell de Montesquiu per Anton Puig i Josep Cerdà, preveres i censataris de Ripoll i Puigcerdà. Firma uns capítols matrimonials l'11 de gener de 1641 davant Francesc Vinyolas, de Girona, i Anton Joan Fita, de Barcelona, al castell esmentat, en els quals Francesca atorga al seu fill 12.000 lliures, mentre Lluís de Descatllar promet a Cecília l'herència materna i la legítima, disposant que en cas que no pagui esdevindrà propietària del censal creat per Dídac Guilla de Puigcerdà. I malgrat que tot ha estat preparat pel seu pare, Cecília diu que se sent «contenta y pagada (en ser) honoríficament col·locada, agraïnt al pare lo cuydado y vigilància tinguda de la collocació».⁶⁴

Els nous esposos s'instal·len primer en un casal del carrer de l'Albareda de Girona, però quan enterren un albat el 3 d'octubre de 1641 a la catedral,⁶⁵ decideixen traslladar-se a viure amb la sogra al Casal dels Solterra del carrer de Ciutadans. La casa⁶⁶ tenia 39 habitacions, un bell jardí i la «caseta de l'hort» a la Pujada de Sant Martí, llogada al pare Royo, jesuïta. Al Casal hi viu gran part de la família de Cecília: els Descatllar i els Desbac, que han caigut en desgràcia, fins i tot els carmelites, quan durant el setge de 1651 el convent esdevé un llatzeret. Cecília hi crea una petita cort de la qual forma part el passamaner Bartomeu Gombart, el qual amb l'ajuda de Peronella de Brias (Sant Hilari Sacalm, ? – Girona, 1669), la filla d'un sastre que «estava en la casa del Mestre Benet», li fan un nou guardarroba; els argenters Jaume Metge i Pere Prats, que fan joiells, coberteries i objectes d'orfebreria (semblants als fets per Anna de Rocabertí en casar-se amb Ramon Despuig), el notari i censatari Francesc Vinyolas, Josep Reig, Salvador Bosch i Magí Padrós.⁶⁷

Va sovint a les Torres de Palau, considerades el feu de la família, situades al pla de Girona entre el Mas dels Fusser i la Torre dels Jueus dels Roca-Sitjar i el Mas Cervià. Les Torres tenien 25 vessanes de forment i altres terres a Salt, 4 bous, 2 vedelles, 2 eugues, 4 ovelles i 8 porcells. Allà està acompanyada per Narcisa de Ciurana, que el 1647 es casa a la Capella de Sant Miquel de Palau amb Francesc Frigola, cerimònia en la qual és apadrinada per Dídac de Sarriera i beneïda per

63. AHG, APG: Testament de Dídac de Sarriera (10 de gener de 1652), Francesc Vinyolas, Testaments (1644 – 1658). *Ibid.* nota 37.

64. *Ibid.* nota 59.

65. ADG, ACG: B, 4 (1617-43) i O, 2 (1627-1706).

66. *Ibid.* nota 5.

67. Cf. Llibres de comptes de Salvi Fàbregas, Pere Casadevall, Pere i Francesc Vinyolas. Al Casal hi neix el 1615 Pere, fill d'Huc de Desbac i Estefania, que és apadrinat per Francesca de Pons a Sant Feliu. A la Col·legiata altres habitants del palau, com Francesc i Magdalena Desbac Descatllar, apadrinen Phelipe (1629) i Francesca (1630) de Lanuça de Rocabertí, si bé enterren llurs fills Francesc (1638) i Joan (1639) a la Capella de Sant Cosme i Sant Damià a Sant Francesc, a la tomba dels Sarriera, on reposen també els albat Pere (1621) i Francesca (1622), fills de Frederic de Desbac Descatllar.



Miquel Carreras, de Sant Salvi de Cladells, i presenciada pels masovers Pere Sarboni, Joan Casademunt i Josep Esteve entre d'altres.⁶⁸

Els Sarriera imiten els Rocabertí i per aquest motiu creen a la Catedral de Girona la Capellania de Vulpellac (1336) però no aconsegueixen dret a capella, ni tan sols quan una Sarriera esdevé, per matrimoni, neboda del cardenal Margarit. En tenen en canvi als monestirs de Sant Francesc i a Sant Pere de Galligants. A la Catedral obtenen una sepultura amb les armes de la família quan el guerrer esdevingut canonge Jordi de Sarriera (1519-20) fa una generosa donació, així sí, al claustre de la Seu.⁶⁹

El 1621 Joan de Sarriera, pare de Dídac, fa restaurar la Capella dels Sant Cosme i Sant Damià del monestir de Sant Francesc i la tomba familiar a l'escultor Joan Cistena per fer-hi traslladar les despulles del seu pare, a més de fer fer «dues bandoneres de llautó» a l'argenter Pau Ferrer.⁷⁰ El mateix any Maria de Sarriera, esmentada més amunt, ofereix al sepulcre de Sant Narcís de la Col·legiata de Sant Feliu un tern valorat en 303 lliures fet amb teles vingudes de Flandes d'Antoni Baxendiel, brodades per Joan Auric, que rep per la feina 50 lliures, a més de fer un generós llegat per al Monument del Dijous Sant de la Catedral per al qual disposa que donin diners tots els hereus Sarriera.⁷¹

Francesca de Pons, per encoratjar Cecília a no defallir i tenir més fills, li regala el delme de Palamós, li cedeix les Torres de Palau per anar a refer-se i encarrega a «Delàs i Melció», «un *petys argenti et catena auri* i fil de perles i argent» inspirat en el que porta amb tant de *glamour* el jove Albert Dürer el 1614 i que coneix gràcies a un gravat.⁷² Dóna també 20 lliures a Francesc Macià, baciner de Sant Francesc, i molta cera a Esteve Renovau, a més d'encarregar vespres cantades al mestre Mallol perquè arribi l'hereu desitjat. Comença també a cedir propietats a Dídac de Sarriera com ara la batllia d'Arbúcies, si bé Sant Hilari el cedeix a la cunyada Maria per pagar-li part del dot.⁷³

El 1642 neix l'hereu Joan (Girona, 1642–1685), el qual esdevindrà el primer comte de Solterra i serà batejat a la Col·legiata de Sant Feliu, mentre que el germanastre de Francesca, Garau d'Oms Santmartí, apadrina el seu cosí, Joan de Pau de Sarriera (1642), a la Catedral.⁷⁴ Cecília, per honorar la memòria del sogre,

68. ADG, ASFG: M i O, 3 (1603-49). El trasllat de 1551 a la llum de les torxes dels franciscans del cadàver de mossèn Serrabens Fissas, mort al casal del carrer de Ciutadans, a la Capella dels Sarriera de l'església de Sant Miquel de Palau Sacosta esdevé la independització de Sant Miquel de la poderosa Col·legiata de Sant Feliu. La consoliden els batejos de Miquel Gou (1546), apadrinat per Violant, l'esposa de Garau Llobet, masover dels Sarriera, els quals hi bategen el 1551 la seva filla Anna Margarida, apadrinada per Miquel Barril. A les Torres hi neix Juan, fill de Francisco Verdugo, *guardajoyas del Emperador*, i de Catalina de Onzan, *azafata* de la comitiva de l'emperadriu Maria, que és batejat el 1582 i apadrinat per Gaspar de Santiago, «coper», i Maria de Juarez, «azafata». Cf. ADG, ASFG: B, 6 i 7 (1540-99).

69. ACG, SP, R: Capellania de Vulpellac, Tomba de Jordi de Sarriera, Canonges Militars, Enterraments i Funerals.

70. *Ibid.* nota 62.

71. AHG, APG: Capitulació amb Joan Aurich (25 i 28 d'octubre de 1643), Testament (11 de setembre de 1633), Pere Vinyolas, Manual de 1643 i 1r Llibre de Testaments (1631-58).

72. AHG, APG: Francesc Vinyolas, Manual de 1643 i 1r Llibre de Comptes.

73. AHG, APG: Pere Casadevall, Llibre de Comptes (1647-53).

74. ADG, ASFG: B, 8 (1600-48); ACG: B, 4 (1617-43).



aimant de les arts, apadrina, el 15 de novembre de 1643 a Sant Feliu, Beneta, la filla de l'escultor Joan Cisterna i Maria, a la qual fa un preciós regal.⁷⁵

Quan Palau esdevé «un teatro de la guerra [...] sometido a saqueos, incendios y a la consecuente pérdida de los papeles», a més de males collites de 1640 a 1650, contribucions extraordinàries, allotjaments continus de soldats i «hospedaje de los Generalísimos del ejército fiel», a més d'ésser assolat per la temuda pesta,⁷⁶ la família Sarriera abandona la ciutat tement l'«esterilitat de la cultura [a causa de] las excomunications que se havien pasat contra los soldados que havien cremades las isglésias de Riu de Arenas y Montiró». I malgrat que es fa una benedicció solemne de la terra durant la sexagèsima de 1644, la minsa collita es veu malmesa el 2 d'agost pels efectes d'«un temporal de vent tant terrible que [...] enderrocà arbres y las tauladas de muchas casas, [fins] lo lladoner més gros de la plaça de la Seu». I encara que siguin fora de la ciutat, col·laboren «en la recollida del gra, [ja que] los pagesos havien desamparadas las casas, així perquè la cavallería si anava allotjant hi·ls menjava lo que tercién, com per lo temor de la vinguda de l'exèrcit francès, considerant que los blats se perdrian o lo enemich se viutalaria acordaren [...] segar y, a falta de naturales, hi posaren soldados[...] y les garbes se aportaren al pla de Sant Francesc y devant Sant Agustí y altres llocs [...] y ab los carros de la proveedora ne anaven fent garbes que després, durant lo siti, baterem [...]»; passaren de set-centas quarteras, que lo Rey (Felip IV) se ne valgué per lo pa de monició».⁷⁷

La manca de pluges els manté allunyats del Casal, motiu pel qual no assisteixen a la solemne processó per implorar la pluja que finalment arribà «i·s pogué llaurar». Cecília s'instal·la a Olot amb l'àvia Magdalena Desbac, a la qual cuida seguint les instruccions dels doctors Hostench i Bernat Livet. En la pràctica, encobreix Dídac, que està fent adeptes als pobles de la Vall d'Hostoles i de la Selva interior (Sant Martí, Sant Feliu i Sant Julià de Pallarols, Sant Pere Sacosta, Santa Maria de les Encies, Sant Cristòfol de les Planes, Sant Pere d'Osor, Arbúcies, Montsolís, Sant Iscle de Colltort, Joanet) i a Osona (Vidrà, Sau, Sant Quirze de Besora, Montesquiu, Santa Creu de la Costa, Santa Margarida de Vallors i Sant Sadurní d'Osormort).⁷⁸

Al Casal neix l'11 de gener de 1646 la filla Maria, que és batejada a la Col·legiata, si bé l'alegria dura poc ja que el 18 de febrer mor al Casal el germà petit de Cecília, Ramon (? – Girona, 1646), que és enterrat a la capella familiar de Sant Francesc.⁷⁹

75. ADG, ASFG: B, 8 (100-48).

76. De mala experiència per als Sarriera, ja que a la Torre del Pla han vist morir d'aquest mal «la criada d'en Rovira pagès» el 1581, en «Joan Casademunt, pagès que estava a la Torre de la Sra. Sarriera (1644)» i el soldat Lleonor Cases d'Aureville, mort sense sacraments (1645), que és enterrat al nou cementiri de Palau.

77. *Ibid.* nota 5 i anotacions dels llibres parroquials.

78. AHG, APG: Francesc Vinyolas, 1r Llibre de Comptes.

79. ADG, ASFG: B, 8 (1600-48) i M i Ò, 3 (1603-49).



La revolta de la muntanya ocupa tot el temps de Dídac, el qual el 2 de novembre de 1648 paga al batlle de Sant Sadurní d'Osormort una caució per les armes confiscades «que es varen trobar a Jaume Fontó, lo Bordagàs, a la font de la plana», a qui porten a la presó juntament amb els seus companys. Es tractava d'un petit arsenal format per «un padrinyaler ab fiador, un arma padrinyaler de tres pams, una xispa de tres pams senza torradó, una scarrabina de tres pams i mig i cinc carabinas de quatre pams i mig».⁸⁰ Aquests homes formaven part de l'escamot que Dídac reunia, causa a la qual dedica gran quantitat dels diners que hereda a la mort de la seva mare Francesca, concretament 300 lliures per a uniformes fets amb teles comprades al mercader Josep Ferrer. La seva mare mor a Sant Hilari i no és enterrada a la Capella dels Sant Cosme i Sant Damià a causa de la frenètica activitat de Dídac. Mort acompanyada de la filla, la nora i els néts al Casal de la Rovira, cuidada pels masovers Saleta, el sastre Riudecós, els pagesos Bayró i Verneda, el fuster Onofre Riera, a qui segurament ha fet projectar algun petit retaule, i per Caterina Gilern, Francesc i Margarida Verneda, de l'hostal de Sant Hilari, en el qual hi ha soldats allotjats, els familiars Joseph Oliver Moret i Magí Padrós i els pagesos de Sant Quirze de Besora Jaume i Francesc Mas.⁸¹

Cecília substitueix des d'ara Francesca de Pons com a protagonista en solitari. A la Catedral el 1649, conjuntament amb el seu cunyat Miquel, apadrina els nebots Francesc de Rocabertí de Sarriera i Gertrudis de Lanuça, batejats per l'ardiaca Bernat de Cardona, futur bisbe de Girona. I Dídac, per encobrir el que prepara, exerceix aquest mateix any de padrí d'Esteve, fill de Francesc de Cruilles i Maria de Sarriera.⁸²

Els efectes de la pesta de maig de 1650 i la prolongada sequera fan que siguin constants les pregàries «des la desaparició de las moreras per las hortas y terras de regadio y de secà». Notable és la processó des del Carme fins a Sant Miquel de Palau del 31 de maig de 1650 «amb lo Christo de la Sanch, que no produí cap efecte». Segons Jeroni del Real, la majoria de la gent «que tingué possibilitat, [sobretot] molts cavallers, tragueren ses mullers y fillas y ells se restaren en defensar sa pàtria». Entre aquestes es trobaven Anna i Cecília, que van a Sant Hilari, sense oblidar-se d'encarregar al mestre Jaume Girbau «desinfectar la torre del Pla i la torre de Santa Eugènia de l'àvia» per poder plantar i per aquest motiu són terres molt productives encara el 1716.⁸³

I com que Dídac de Sarriera vol guanyar la batalla, Cecília intenta obtenir diners d'on sigui i comença a exercir d'administradora, ja que per tradició els homes Sarriera es dediquen a la guerra. Preocupada, però, per la sort del seu marit, dóna a l'Obra Laica de Sant Feliu 100 lliures per millorar l'altar de Sant Narcís

80. AHG, APG: Francesc Vinyolas, Manual de 1648.

81. Testament de 30 de gener de 1640 i Codicil de 27 de maig de 1648, Pere Vinyolas, 2n Llibre de Testaments (1631-38).

82. ADG, ACG: B, 5 (1643-68); ASFG: B, 9 (1648-80).

83. AHG, APG: Francesc Vinyolas, 1r Llibre de Comptes; AMG: Cadastre de 1716. *Ibid.* nota 5.



seguint les passes de Maria de Sarriera i 200 a Sant Francesc per tenir a punt la capella familiar, ja que tem alguna desgràcia.⁸⁴

A la Rovira el 20 de gener de 1652, Dídac «malalt» té el presentiment que la guerra li anirà malament. Per aquest motiu redacta un testament modèlic⁸⁵ en què es recorda de tothom. De Cecília en fa l'elogi més encès «pel bon amor conjugal y per molts agradables serveys prestats». És un guerrer que viu i ho fa tot de pressa, ja que el 1631 esdevé hereu de la seva mare i en morir el pare el 1638, enlloc de fer-se càrrec de la hisenda familiar, ho delega tot en la seva mare i després en la seva esposa. El testament és obert el 26 de juny, quatre dies després de la seva execució, en presència de Francesc de Cartellà, Josep Oliver Moret i Pere Prim, ciutadà honorat i veguer de Girona, a la casa de la tia Maria de Sarriera de la plaça de l'Oli, marmessora conjuntament amb els germans Miquel i Anna. Dídac escull «la sepultura al cos meu fahedor en la Iglésia del monestir de Sanct Francesc dels frares menors de observancia de Gerona y en la nostra Capella que allí tenim sota invocació de Sanct Cosme i Sanct Damià en la qual los cossos de mos pares y predecessors estant sepultats» per voluntat del seu progenitor des del 1621. Encarrega 4.000 misses i 12 aniversaris solemnes per la família a les capelles de Sant Narcís, de Sant Cosme i Sant Damià i en d'altres esglésies de la ciutat. Fa deixes als hospitals (Santa Caterina, Misericòrdia i Sant Llàtzer), als caputxins, les clarisses i les caputxines.

Entre els llegats personals deixa a la seva filla Anna 1.000 lliures per a fer un bon matrimoni «de consentiment exprés y voluntad de dita senyora mare y muller mia». Dota només amb 240 lliures anuals la seva filla Maria Teresa perquè es faci monja i encarrega a l'hereu Joan que tingui cura de les germanes, de vestir «a Don Miquel i als criats», d'alimentar els nebots Narcís, Joan i Francesca de Descatllar «fins haja cobrada la hizienda [...] de llur pare Don Lluys, sogre y cunyat, [...] y si acàs no li pagan las sis-centas lliures que la qui té [...] acostuma de pagar» les hi doni ell encara que sigui «impúber». Deixa a Cecília l'usdefruit de tot i 1.000 lliures per a comprar-se el que vulgui, i a Miquel, 2.000 lliures anuals, més 420 lliures en dotze pagues fins que es casi, si renuncia al llegat de la seva mare consistent en «baüls y roba blanca». Deixa als fills de la seva germana Anna 12.000 lliures perquè gaudeixi d'una vida «regalada y llarga» i 500 lliures a la seva neboda Francesca per a fer un bon casament o fer-se monja. Recorda que han de pagar la soldada als criats i una gratificació de 10 lliures a cada un. Ho firma «malalt» a la sala de la Rovira en presència dels familiars Josep Raig i Salvador Bosch i de nombrosos veïns de Sant Hilari (Joseph Saleta, menor, Antoni Riudecós, Francesc Bayró, Joan Vernetas i Onofre Riera) i de Sant Quirze de Besora (Jaume i Francesc Mas), ja esmentats, i del notari de Girona Francesc Vinyolas.

84. *Ibid.* nota 83.

85. *Ibid.* nota 63.



A l'abril, mentre Cecília arrenda béns i més béns a la Catalunya Nord,⁸⁶ Girona,⁸⁷ la Selva,⁸⁸ l'Alt⁸⁹ i el Baix Empordà,⁹⁰ el pla de l'Estany,⁹¹ la Garrotxa,⁹² Osona,⁹³ Barcelona⁹⁴ i Lleida,⁹⁵ Dídac continua reclutant gent en nom del Rei per ocupar Vic, operació que fracassa. El 12 de maig de 1652 són empresonades Cecília i Anna amb els fills, a més de confiscar llurs hisendes i joies. Tanmateix, Cecília ho ha trasferit tot al seu germanastre Narcís i a Joan de Cruïlles, a Joan Rocafiguera, prevere de Sora, i Narcís, pagès de Vic. Són detingudes per pressionar Dídac i Miquel, els quals són capturats tres dies després al Collsacabra i executats al Mercadal de Vic el 22 de juny de 1652, després d'un judici sumaríssim.⁹⁶

Cecília, amb tota serenitat, encarrega a Francesc Vinyolas embolcallar els cossos dels finats «mil unses de òstia vermella i onse unses de fil de plata [...] y una lliura de seda pel cos d'en Miquelet» i d'en Dídac, que enterren a Sant Hilari, a l'espera de temps més favorables per traslladar-los a la capella familiar. I gràcies a Càndida de Montrodon, encàrrega les espases amb què seràn enterrats els finats a Francesc Casas, *aurifaber* i síndic de Sant Francesc, i a l'argenter-daguer Bernat Carrera i altres detalls a Antoni Figarola, argenter de la família a Perpinyà.⁹⁷

Després del difícil enterrament, s'instal·la a Arbúcies. No assisteix ni a les festes per la rendició de la ciutat, que es firma al Casal Barril, al costat de les Torres, ni a la lectura del testament, on la representa Maria de Sarriera, que lloga el mateix dia a Bernat Xaragay la notaria de Girona, ja que Cecília necessita disposar de diners per a educar els fills i costejar un sepulcre digne del marit.

I malgrat la rendició, a la ciutat hi ha francitiradors, els quals el 13 de desembre de 1652 maten davant del Casal Solterra, fra Andreu Fontdevila, sacristà de Sant Pere de Galligants, que havia anat a trobar la família Sarriera, el qual és traslladat pels franciscans a la llum de torxes a enterrar a la Capella de la Pietat del monestir.⁹⁸

86. Thuïr i Perpinyà.

87. Casal Solterra, les hortes de Figuerola i de la Pujada de Sant Martí, el coch dels Àngels, les Torres de Palau, Salt, Baguer i Ferrussa, les notaries reial i de Girona, la carnisseria de Sant Feliu, la capella de Sant Pere de Galligants, la capellania de Vulpellac i els beneficis de Santa Elisabeth, Sant Miquel i el priorat de la Catedral de Girona, el benefici de Sant Jaume de Pedret, la Capella dels Sants Metges Cosme i Damià a Sant Francesc i el sepulcre de Sant Narcís a Sant Feliu, que quasi consideren de la família.

88. La casa pairal la Rovira, les batllies de Sant Martí i Sant Hilari Sacalm, Fogars, Massanes, Arbúcies, Sant Pere d'Osor, Montsolís i Blanes.

89. Albons, Agullana, la Jonquera i Sant Cebrà de Lladó.

90. Castell, pastures i notaria de Vulpellac, Cruïlles, la notaria i el molí de Torroella de Montgrí, Sant Sadurní i el «criminal» de Corçà.

91. Banyoles, Castellar, Montcal i Serinyà.

92. Joanet, Sant Feliu i Sant Julià de Pallarols, Sant Pere Sacosta, Santa Maria de les Encies, Sant Cristòfol de les Planes i Sant Iscle de Colltort, o sia, la Vall d'Hostoles.

93. Vidrà, Sau, Sant Quirze de Besora, Montesquiu, Santa Creu de la Costa, Espinelves, Sant Sadurní d'Osormort, Besora, Sora, Saderra, Santa Margarida de Vallors, la causa pia de la Capella Major de Vic i els beneficis de Sant Hilari de Borgonyà i Santa Maria de Montesquiu.

94. Argentona, Cabrera, Dosrius, Vinatrede i Agell.

95. Benefici de Santa Cecília de la Seu d'Urgell.

96. *Ibid.* nota 37.

97. AHG, APG: Capitulacions (26 de maig i 15 de juliol de 1653), Francesc Vinyolas, Manual de 1652 i Llibres de Comptes.

98. ADG, ASNG: M i O, 2 (1659-1752).



I per a poder fer un bell sepulcre, el 1653 otorga poder al mestre Jaume Carrera, a Rafael Fabrè i a Francesc de Cruïlles per arrendar el delme de Massanes i la causa pia de la Beata Maria de la Pietat de Vic per 19.604 sòlids anuals,⁹⁹ cosa que li permet projectar el sepulcre i pagar al mestre Vilavedra, síndic de Sant Llützer i un dels proveïdors de roba de la família, la deixa feta per Dídac per a poder acabar de pagar el retaule de l'hospital. Quan ha reunit els diners necessaris, firma dues capitulacions: una el 20 de gener de 1653 amb l'esmentat Antoni Figarola i unes altres el 15 de març¹⁰⁰ amb els escultors Josep Albanell, de Vic, i Pau Sunyer, de Centelles¹⁰¹ «per a la construcció de dues sepultures de marbre» per a Dídac i Miquel de Sarriera, segons la traça que han fet i que la generositat de Josep Galobart i Soler m'ha permès d'estudiar. Es tracta d'una «caxa ab un cavaller armat [...] y lo peu ho faran tot brunyit» amb les espases fetes pels argenters Casas i Carrera. En el contracte s'estableix que cobraran 500 rals de plata i que «la pedra, dita noble Señora hage de fer aportar en sa casa de la present ciutat [...] la qual [...] prometen [...] treballar en la Casa del Hort», a la pujada de Sant Martí perquè Cecília pugui observar-la fins al mínim detall. L'horta no és tornada a llogar fins al 1658, a Francesc Catalda, prova que els escultors ja no hi treballen.¹⁰² Els artífexs es comprometen a ésser-hi quan es faci l'«asiento de las ditas sepulturas [...] en la Capella de Sant Cosme y Sant Damià, de la iglesia de Sant Francesc [y que] escriuran les lletres y treballaran las armas dels dits Señors», conjuntament amb l'esmentat Figarola, que rebrà les instruccions de Joan de Pau de Bellera. Són testimonis del contracte els jesuïtes Joan Baptista Vivet i Francesc Codol de Sant Martí, els quals no sols han fet costat a la família en els moments difícils, sinó que són els preceptors dels Sarriera i dels Rocabertí.

El gest de Cecília té molt mèrit perquè el 1653 és un any nefast per a l'economia de les hisendes, que empitjora el 12 de juliol quan la cavalleria se situa a «las casas contiguas a la Torre del Pla», de les quals es cremen sostres i teuladas «[pensant que les] podrien ocupar los enemichs» que arribaren a final de mes. El setge fou duríssim perquè «no entrava a la ciutat cosa de defora [...] i perquè de las Torras no eixia persona fora que ja li tiraven [a més de] desfer los cairats [...] per fer barraques a Santa Eugenia y [al] pla».

Davant aquesta perspectiva tan negra, la ciutat decideix recollir el blat de les cases per a poder fer farina i col·locar «quatre pessas al bosquet de Palau [per fer fugir els francesos] després de posar foch a las barrachas». Torna, però, la pesta i «faltava tanta gent dels naturals [que] se n'entraren per les cases vàcuas, en las quals feren gran estrago de cremar [...] fusta y de sostras, portas y finestras». Palau

99. AHG, APG: Francesc Vinyolas, Manual de 1653 i 2n Llibre de Comptes. L'escriptura és copiada pel notari Rexach, de Vic, el 9 d'octubre de 1653.

100. *Ibid.* nota 99. Senyalada la capitulació per Gemma Domènech Casadevall. *Els oficis de la construcció a Girona 1419-1833*, Girona: 2001.

101. L'obra de marbre constitueix, segons Josep Galobart i Soler, la presentació en societat del genial Pau Sunyer, que els Rocabertí coneixen a Centelles, motiu pel qual fan que treballi a la Capella de Sant Pau de la Catedral. Cf. AHG, APG: Àpoca de Joan Carreras a Cecília de Descatllar (24 d'abril de 1665), Francesc Vinyolas, Manual de 1665.

102. ADG, ACG: O, 2 (1627-1706).



està tan esgotat que demana al Rei la fi dels allotjaments, però continuen a causa de les «tres noves entrades de l'exèrcit francès», que confisca fruits i collites, entre les quals la del masover dels Sarriera, Francesc Gondahí, a qui prenen 300 quarteres de blat, que encara deu quan atorga testament el 1658, malgrat haver haver empenyorat tota la plata al rector de Vilanna. Les Torres de Palau tan sols es reconstrueixen quan Figueres esdevé la plaça d'armes provincial (1660) fet que és celebrat com un jubileu.¹⁰³

Des de 1654 Cecília, cansada, comença a delegar després de rebre el jurament d'obediència dels hereus i tutors, però en demostració que la vida continua, firma una capitulació amb els mestres de cases Josep Regí, Pere Teixidor i Francesc Alemany per restaurar el Mas Vendrell de Taialà el 1654 per tal que s'hi pugui viure, el pugui llogar o anar-hi a prendre l'aire, vist l'estat de les Torres de Palau.¹⁰⁴

I per renovar la fidelitat a la Corona, apadrina a Sant Feliu les noces de Maria i Bernat Patiño, pagador del Rei de pas a la ciutat, i a la Catedral, les de la filla de l'escultor de la família. Es tracta de Maria Albanell que esposa el pareire vidu Isidre Figueras en una cerimònia oficiada pel canonge i doctor en drets Felicià Corominas, i en són testimonis el ciutadà honrat Joan Vives i l'ardiaca i futur bisbe Bernat de Cardona, segurament pels bells treballs del seu pare a la Seu.¹⁰⁵

Des d'aquest moment Cecília crea un autèntic bufet d'advocats i estableix a Vulpellac una cort formada per Nicolau Cabarró, de Friburg; Onofre Angelet; els pares Galan, jesuïta, i Felip Bertran, de la Mercè; el cotxer Llorenç, batlle, i fusters com Francesc Roura i Francesc Mayner, als quals segurament encarrega algun retauló per a la Capella dels Sant Julià i Santa Basilisa del castell de l'Emparedada. Decidida a casar bé els fills i donar-los un bon dot, fa arrendar totes les terres i masos de la família, fins i tot el «Coch de la muntanya dels Àngels», que sempre es reservaven per a les caceres.¹⁰⁶ No deixa, però, la seva intensa vida social i viatja sovint a Girona, on el 1658 apadrina a la Catedral la cosina Maria Agnès de Descatllar Vilamala, de Castelló d'Empúries, quan es casa amb Rafael Çacononima en una cerimònia oficiada pel claver Miquel Pons i apadrinada pels notaris Rafael Monràs i Josep Pujadas.¹⁰⁷ Assisteix també la seva cosina quan mor de part al Casal Çacononima del carrer de l'Albareda el 1659 i per aquest motiu és enterrada a Santa Susagna del Mercadal. Presencia les Misses d'Àngels de Narcisa Desvalls, enterrada a Sant Doménec, i la de Francesc Catalda, fill del «Catalda que treballa a l'Orta dels Sarriera», fet que indica que s'ha acabat el sepulcre dels Sarriera. I quan va a Girona, viatja acompanyada dels gentilhomes Bernat Combis i Pere Cerva, criats de la família Rossell, del cotxer Llorenç Batlle

103. *Ibid.* nota 5. Testament de Francesc Gondahí (3 de gener de 1658), Francesc Vinyolas, 2n Llibre de Testaments (1653-69).

104. Capitulació amb Josep Regí, Pere Teixidor i Francesc Alemany (13, 14, 25 i 26 de setembre de 1654), Francesc Vinyolas, Manual de 1654.

105. ADG, ASFG: Index de M i O, 8 i 9 (1648-1761); ACG: N, 1 (1587-1701).

106. AHG, APG: Francesc Vinyolas, Llibres de comptes.

107. ADG, ACG: N, 1 (1587-1701). Just el mateix any la seva germana Escolàstica de Descatllar professa a Santa Clara i rep com a dot els censals prestats per la família a Sant Pere de Galligants. Cf. Capbreus de Sant Pere de Galligants, AHG i APG.

i dels fusters Francesc Roura i Francesc Mayner, que aprofiten l'avinentesa per treballar per Sant Pere de Galligants.¹⁰⁸

I tot esperant d'obtenir una gràcia, envia 4 lliures i ll sous de teles comprades a la botiga d'Antoni Paní per al santuari de Sant Cebrià de Lladó (1660), per confeccionar ornaments per al sant a qui té tanta devoció, com la seva mare i la seva àvia. I quan passa uns dies a Cruïlles, el 1665, lliura a Pere i a Bartomeu Vilavedra ofrenes per al santuari per haver obtingut la gràcia desitjada: el contracte de la venda en exclusiva de llenya a Josep Mateu, el millor terrisser de la província actiu a Quart.¹⁰⁹

El 1662, quan l'hereu Joan compleix 20 anys, pren possessió de Sant Hilari Sacalm, Arbúcies, Espinelves i Sant Sadurní d'Osormort, on les Universitats respectives confirmen llurs privilegis a canvi d'un perdó general, fins i tot per als qui els havien traït. I per preparar amb tota cura el casament dels fills, encarrega a l'esmentat Felip Bertran fer projectar a l'escultor Joan Boris coberteries i joies, que obren Francesc Metge, de la Bisbal, i Mestre Serrez, de Perpinyà, per 9 dobles d'or, 12 ardits i 4 lliures i que són de millor factura que les regalades a les cosines.¹¹⁰ Per consolidar els patrimonis familiars, amb Anna de Sarriera projecta el doble casament dels fills a la Capella dels Sants Julià i Basílica del castell de Vulpellac (1664-65). Es casen Joan i Anna de Sarriera de Descatllar amb els cosins Maria i Anton de Rocabertí de Sarriera. Cecília regala a l'hereu com a dot, censals dels Aniversaris i de la Sacristia de Sant Feliu i de Sant Doménec valorats en 2.834 lliures més les 500 dobles de la notaria de Torroella de Montgrí, els censos de Sau i terres llogades a Vidrà a Salvador Icart.

Quan emmalalteix al sinistre castell de Vulpellac el 1664, s'acceleren els preparatius de les noces de Joan de Sarriera¹¹¹ amb Maria de Rocabertí i, el 1665,

108. ADG, ACG: O, 2 (1627-1706).

109. AHG, APG: Francesc Vinyolas, Manual de 1660 i 3r Llibre de Comptes.

110. AHG, APG: Capitulació feta per Felip Bertran amb Francesc Metge, aurífer de la Bisbal, i Joan Boris, escultor de Girona, Francesc Vinyolas i Miquel Font de Barcelona, Manual de 1659. Capitulació amb el Mestre Serrez (8 de juliol de 1660), Francesc Vinyolas, Manual de 1660 i 3r Llibre de comptes.

111. Joan de Sarriera de Descatllar (Girona, 1642 – 1685). Padrí, conjuntament amb la seva mare Cecília, de Joan Esteve, fill dels masovers de les Torres de Palau Roc i Margarida, batejat a Sant Feliu per Joan Vern (1671). És nomenat comte de Solterra el mateix any per llur fidelitat a la Corona. En perdre l'esposa, Maria de Rocabertí de Sarriera, el 1675, va una temporada a Barcelona amb les seves germanes i, desanimat, otorga testament el 21 de febrer de 1676. Nomena marmessores la seva mare Cecília i les seves germanes Maria Teresa i Anna, però també els cunyats Joan, Benet i Francesc de Rocabertí i els oncles Narcís i Joan de Descatllar. I com que rep un quantió llegat de l'ardiaca de la Selva Josep Camps, paga els deutes del seu pare a Sant Francesc, aconsegueix la voluntat de la seva tia Maria de Sarriera de Terré deixant un llegat per millorar el Monument de la Catedral, i fa fer «un pàl·lid de espolín de color carmesí ab les armes dels Sarriera y Túmol del mateix» per al sepulcre de Sant Narcís, que d'aquesta manera creu fer seu, imitant el gest de Felip IV. L'obsequi és anotat pel bisbe Tomàs Sever Auter durant la Visita Pastoral de 1687 amb goig infinit. Descuida, però, la capella familiar de Sant Pere de Galligants en crear el 1684 la capella de música de la capella del Roser de Sant Doménec, per a la qual contracta el mestre de capella de la Catedral, Josep Gaz, i els millors cantants i instrumentistes de la ciutat. Redacta un testament en to menor sobre la pauta del seu pare i fa les següents deixes als seus fills: 11.000 lliures a Teresa per a fer un bon casament, 150 a Francesca per fer-se monja, 2.000 a Joan i Anton, i designa hereu universal Josep, a qui encomana «tenir a Cecília en casa dignament». Els testimonis són jesuïtes, ja que sempre han fet costat a la família. El 1682, potser a la mort de la seva mare, es retira a Arbúcies, on nomena un bufet d'advocats perquè s'ocupi de tot, just quan dels cosins Lanuça, el de Sentmenat és anomenat administrador de l'hospital i Maria, abadessa de Sant Daniel.

d'Anna de Sarriera¹¹² amb Anton de Rocabertí, l'hereu dels Pau. A aquests darrers, Cecília atorga un dot de 16.000 lliures i aprofita l'avinentesa per a cedir a Joan de Descatllar, de l'Orde d'Alcàntara, els delmes d'Argentona, Dosrius, Cabrera, Vinatreda i Agell, delmes que han estat un motiu de controvèrsia constant entre Francesca de Pons i Maria de Sarriera, l'última de les quals mor el 26 de setembre de 1665 a Vulpellac, tranquil·la entre els seus.¹¹³

Cecília es refà i torna a Girona, que la vol padrina el 1667 conjuntament amb Josep Batlle, ardiaca de la Seu d'Urgell, del baptisme d'un hebreu d'Hamburg, que és batejat a la Catedral per l'ardiac Rafael Batlle i que adopta el nom de Jaume Agustí de Santo Domingo per haver estat acollit en aquest convent.¹¹⁴ I al Casal dels Agullana és la padrina de noces de la neboda Maria Teresa de Boixadors (filla del comte de Cervella, cavaller d'Alcàntara, gentilhome de cambra i majordom de la reina Maria Anna d'Àustria) amb Martí Jofre de Rocabertí, senyor de Perelada, marquès d'Anglesola i vescomte de Rocabertí. Malhauradament n'és també la marmessora (1668) quan mor de part i és portada a enterrar en procesó a Sant Daniel i no al Carme de Perelada, on ella volia. Accepta ocupar-se de Magdalena de 15 dies, batejada el 18 d'agost a la Catedral per l'ardiac major i futur bisbe Francesc Dou i apadrinada per Anton i Maria de Rocabertí de Sarriera, els quals prometen ajudar Cecília en la educació de la petitona.¹¹⁵ Al mateix temps que al fill, Joan apadrina a Sant Feliu, seguint la tradició familiar, Joan Esteve (1671), fill de Roc i Margarida, masovers de les Torres de Palau, i el seu nét Anton (1672), fill de l'hereu Joan i de Maria de Rocabertí, batejat a la Col·legiata pel nebot ardiaca de l'Empordà Joan de Rocabertí amb tota solemnitat.¹¹⁶

112. Anna de Sarriera de Descatllar és la padrina de Teresa de Cartellà de Desbac i Jultru, filla de Lluís de Cartellà de Desbac i Gertrudis Jultru, batejada a la Catedral per Miquel Pons (1668) i la marmessora del germà Joan. Al quedar-se vídua i sense fills el 1694 a Vilanova de l'Aguda retorna a viure a Girona al Casal Solterra amb els nebots Joan de Sarriera i la seva esposa Marianna de Cruïlles, als quals en el testament de 1699 nomena marmessors conjuntament a la seva germana Maria Teresa, ja vídua de Francesc de Cruïlles. I no s'oblida dels nebots Antoni i Maria Ignàcia de Sarriera, Gaietà d'Oms Santa Pau i el seu cunyat Francesc de Rocabertí. Demana ésser enterrada a la capella de Sant Cosme i Sant Damià de la seva família, vestida de caputxina «amb lo túmol de nostra casa portada per les germanes de la tercera regla de Sant Francesc» i no a la Capella de Sant Pau o a la Capella del Roser de Vilanova de l'Aguda de la família del marit. És la Sarriera més innovadora, ja que vol que les misses per a la seva ànima siguin oficiades a Montserrat, a més de deixar 10 dobles d'or per «fer cortines o altre adorno per la Capella y Imatges de Ntra. Sra. de Montserrat de la muntanya». El seu exemple serà imitat pel seu cosí Ignasi de Cruïlles, que bastirà un santuari de la Verge bruna a la Seu d'Urgell. Llega 40 dobles d'or a Sant Martí per a «fer rams de plata per posar al costat de la Custòdia més gran ab test i dos peus de plata y fulles d'esfalt vert», per agrair als jesuïtes el consol i el suport donat a la família. I generosa com és, deixa 100 lliures per comprar regals el dilluns de pasqua i melindros el dijous sant per als malalts de l'hospital de Santa Caterina dirigit pel seu cosí. De bona Sarriera deixa també 6 dobles d'or a Sant Francesc per acabar el «retaullet per adorno de la Capella de Santa Anna», de la qual era devota, i una llàntia per a cremar-hi dia i nit. Fa fer una reproducció de la imatge per regalar-la a la seva neboda professa a les Puel·les i regala orfebreria a les caputxines, que han confeccionat el seu darrer vestit.

113. AHG, APG: Testament (11 de setembre de 1633), Pere Vinyolas, 1r Llibre de Testaments. *Ibid.* nota 71.

114. ADG, ACG: B, 5 (1643-68).

115. AHG, APG: Testament de Maria Teresa de Boixadors (10 de setembre de 1668), Diego Puig, 2n Llibre de Testaments (1653-74); ADG, ACG: B, 6 (1668-92) i O, 2 (1627-1706).

116. 116.-ADG, ASFG: B, 9 (1648-80).



Cecília i el fill Joan respiren tranquils quan Carles II els otorga per llur fidelitat a la Corona el títol de comtes de Solterra, fet que esdevé la victòria moral de Dídac de Sarriera, tan desitjada per Cecília.¹¹⁷

I el 1671 Cecília trenca les regles del joc i permet a la filla Maria Teresa (Girona, 1648-1728)¹¹⁸ deixar el convent i casar-se amb Joan de Cruïlles de Sarriera,¹¹⁹ senyor de Vilobí d'Onyar, Arenys d'Empordà, Gironella i Palol de Revardit. Es tracta del tercer fill de Francesc de Cruïlles Sitjar i Maria de Sarriera, matrimoni que clou el triangle format per aquestes tres famílies. És un casament més modest que el dels seus germans ja que, si bé la benedicció s'oficia a Vulpellac, el casament se celebra a la Col·legiata de Sant Feliu, per sentir el batec i les melodies de la campana Sant Narcís, pagada pels Cruïlles i apadrinada per la gran Anna de Cruïlles el 1593.¹²⁰ Cecília, tenaç com és per a dotar millor Maria Teresa, aconsegueix recuperar 2.000 lliures que mancaven del seu dot (pagades pel germanastre Narcís amb els delmes de Sant Quirze de Besora i d'Argentona), 2.000 lliures que li devia Anton de Rocabertí i els deutes de les Universitats d'Agullana i la Jonquera, operació que li permet no tan sols el que es proposava sinó lluir censals a Sant Daniel.¹²¹

117. AMG: Índice de Títulos, Certificaciones.

118. Maria Teresa o Maria de Sarriera de Descatllar, com que només rep un dot de 100 lliures, el marit tracta de compensar-la amb una procura general dels seus béns, ja que considera que el seu ofici és la guerra. Es casen un any després que Anna de Cruïlles sigui anomenada abadesa de Sant Daniel (1670). I a demostració que els Cruïlles reconquereixen poder a la ciutat, el 1673 paguen 97 lliures al síndic de Sant Francesc per a la restauració de la tomba de la família a la capella de Sant Martí, malmesa pels continus aiguats de l'Onyar, per a poder enterrar dignament el seu sogre Francesc de Cruïlles, el qual encarrega abans de morir un salamó de bronze per a l'altar de Sant Narcís de la Col·legiata de Sant Feliu. Viu al Casal de Vilobí per desavinences amb la sogra i allà neixen Manuela, que professarà a les Puel·les, Ignasi i Gilabert, anomenat com el creador de la nissaga, morts joves, Narcís, Marianna i Teresa. Tan sols Francesc Joan (Girona, 1673 – ?) és batejat a Sant Feliu per l'ardiaca Joan de Rocabertí i apadrinat per l'oncle Joan de Sarriera i l'àvia Maria de Sarriera, vídua de Francesc de Cruïlles. Quan es queda vídua, per estalviar, viu al casal del carrer de Ciutadans de Girona, de 14 habitacions i un petit jardí, on intenta imitar la seva mare Cecília administrant de la millor manera possible el patrimoni dels Cruïlles. Frenèticament lloga el castell, la casa nova, el delme, les terres i els masos de Palol de Rebaridit, els castells i els masos Estany, Perelló i Pereanton de Vilobí d'Onyar, el castell d'Arenys d'Empordà, els delmes de les Olives, Cruïlles, Sant Jordi Desvallés i Caldes de Malavella. També el forn de les Ballesteries i, sobretot, les Torres Sitjar i Gironella amb els Camps de la Sínia i Serralta (38 vessanes de forment, metall i blat, 4 bous, 2 vedells, 1 euga, 1 mula, 1 ase, 6 ovelles i 7 porcs) al pagès de Palau Narcís Puig, que hi viu amb la seva esposa Maria, la seva mare Margarida, el moço Esteve Farró i la minyona Esperança Rossell. Per a poder pagar els dots dels fills es veu obligada a vendre el Mas Coll de Palol de Rebaridit al monestir de Sant Esteve de Banyoles (1682), terres al rector de Vilablareix i als franciscans (1683) i la masia de Sant Dalmaí al bisbe Miquel Pontich (1698). Al testament de 1699 demana ésser enterrada a la Capella de Sant Martí dels Cruïlles a Sant Francesc. Deixa 50 dobles a les fidels serventes Bàrbara i Narcisa i nomena hereu universal el seu fill Ignasi. És padrina del nét Joan (Girona, 1700 – ?) conjuntament amb el cunyat Ramon de Cruïlles, capiscòl de Vic, infant que és batejat a Sant Feliu per l'ardiaca Isidre Bertran i substitueix Ignasi de Cruïlles, agustí i cabiscòl de la Seu d'Urgell quan aquest apadrina Narcís (Girona, 1716 – ?). I seguint la tradició familiar, al mateix temps que el seu nebot Anton de Sarriera i a la mateixa església, és padrina d'Anton Cerva, fill de Llúcia i Pere Pau, gentilhome de la Casa Solterra, fill i nét del més famosos fabricants de campanes de la ciutat. Marmessora de Maria de Sarriera de Lluçà, enterra desconsolada el 1720 l'hereu Ignasi a Sant Francesc en un bell túmul cobert de velluts negres amb tota pompa, prestat per la Catedral i el 1723 assisteix adolorida a la mort de la seva néta Marianna, de 2 mesos i 18 dies, a la llunyan Vilanova de l'Aguda, on la mare de la criatura, Maria de Rocabertí de Descatllar, havia anat a donar a llum al costat dels seus pares.

119. La línia de Vilobí sorgeix amb Gilabert de Cruïlles, segon fill de Galceran de Cruïlles (? – 1212). Al segle XVII els Cruïlles Sitjar posen casa a Girona al carrer de Ciutadans imitant els seus cosins Sarriera en to menor. El 1789 el títol passà per línia femenina als comtes de Solterra, moment en el qual es perd el cognom Cruïlles.

120. ADG, ASFG: M i O, 8 i 9 (1648-1761). Malauradament tan sols existeix l'índex digitalitzat.

121. AHG, APG: Francesc Vinyolas, 3r Llibre de Comptes.



Són anys de pèrdues humanes, ja que el seu expatge Onofre Angelet mor el 1668, en honor del qual Cecília fa oficial sollemnes funerals a Sant Doménec.¹²²

El 1675 assisteix entristida a la gran discussió que es crea a la mort de la seva nora Maria de Rocabertí, en què una part del Capítol vol enterrar la finada a la Capella de Sant Pau, com ella desitjava. Venç, però, l'altra opinió, que mana fer-ho a la Capella de Sant Cosme i Sant Damià, dels Sarriera. Per a contentar Cecília, el bisbe Tomàs Sever Auter oficia la cerimònia fúnebre i és ell qui entona les tres absoltes entorn del cadafalc projectat a Sant Francesc per algun dels artistes que treballen per a la família. Cecília encara té prou forces per a assistir a Sant Doménec a l'enterrament de la seva cosina Casilda a la Capella dels Desvalls.¹²³

I com que és considerada una persona de pols, és nomenada marmessora el 1674 del testament del seu oncle, abat de Sant Feliu i vicari general de l'Exèrcit, Gaspar d'Oms, el qual li encarrega fer projectar la seva tomba als caputxins i, sobretot, de «cuydar l'educació» i la col·locació d'una nena de nom Josefa de nou anys que viu a Canet de Mar a la casa de Marta Arquer, a la qual deixa 1.000 doblas. Cecília deu ésser considerada una bona mare, ja que tothom li encomana l'educació dels seus fills, motiu pel qual hauria pogut posar un parvulari.¹²⁴

Amb molt dolor accepta ésser la marmessora del testament del desconsolat fill Joan el 1676, el qual un any després de la mort de l'esposa, encomana a l'hereu Josep «la obligació de tenir en casa l'àvia Cecília», la qual, amb la habilitat que la caracteritza, aconsegueix del fill la lluita dels beneficis de Santa Elisabet de Girona i de Sant Hilari de Borgonyà per a Narcís de Descatllar.¹²⁵

Cecília mor a Vulpellac o a Torroella de Montgrí, on Joan modernitza la hidràulica dels molins i canals de la família gràcies als projectes d'enginyers francesos i és al testament del seu fill on apareix esmentada per darrera vegada.¹²⁶

Fins aquí la història d'unes dones fortes, fermes, «ben plantades», que toquen de peus a terra i que no obliden mai d'on provenen i on volen que arribin els seus marits, els fills, els néts i els nebots, encara que això les obligui a fer grans sacrificis. Llur grandesa resideix en el fet que aquestes dificultats no disminueixin en absolut la seva feminitat, no exenta de coqueteria, hereves del coratge i la lleialtat de les exquisites dones Pau.

122. ADG, ACG: O, 2 (1627-1706).

123. *Ibid.* nota 122 i ACG, AC (19 de febrer de 1676).

124. AHG, APG, Pere Rosselló, 2n Llibre de Testaments (1670-78).

125. AHG, APG: Testament (21 de febrer de 1676), Diego Puig, Testaments (1672-76).

126. AHG, APG: Capitulació entre Joan de Sarriera de Gurb y Nicolau Xavasió i Joan Llensa d'Arles per fabricar una resclosa per encaminar l'aigua del Molí de Torroella de Montgrí (1 de setembre de 1667), Francesc Vinyolas, Manual de 1667.



Nota d'agraïment

A Santiago Sobrequés Vidal per escollir-me com a ajudant d'una insòlita *Història d'Espanya* dedicada a «bel·licosos alumnes» com Narcís Mallol o Eudald Carbonell. Tant a ells com a mi ens parlà amb el seu *glamour* habitual dels autèntics bel·licosos de les nostres contrades, però sobretot ens encomanà coratge cívica i ens ensenyà a ser millors persones i ciutadans de primera.

Al pare abat Cassià Maria, per llegir-me sempre, recolzar la meua ànima exhausta i encomanar-me força i atàllar on és la veritat. Crec que haurien parlat hores amb Santiago Sobrequés i haurien esdevingut amics fraterns.

A la Rosalia Sampsó, vitalista generosa del seu curat Arxiu, on m'ha ajudat a trobar perles que li han costat anys d'entrega.

A Mario Zucchitello i David Moré, esplèndids arxivers de Tossa de Mar amb qui vaig descobrir el joiell de Sant Quirze de Colera i que amb gran generositat m'ompliren de llibres i em demanaren unes «pàgines».

A l'afectuós i generós company de «batalles i fàtigues» Josep Galobart i Soler, que «m'ha posat a estudiar les *Dones fortes* dels seus *bel·licosos*», pensant que ell es quedava el millor del pastís... *errare humanum est*. La seva delicadesa és la que m'ha deixat el millor i el més fatigós perquè el meu esperit no es distregui contemplant el «conte quan estén els tovallons de les fades».